

турботливому ставленні: «Жив собі багатий піп, і мав лише одного сина. Той змалку нічого не робив. Коли підріс він, *віддав його піп до школи*. Прийшов час – *оженив сина*. А після батькової смерті той *залишився на його парафії*»; у порадах: «Казав їм тато: – Сини мої, *працюйте, бо тяжко вам буде, коли я вмиру*»).

Отже, цінності українського народу, які функціонують у казках, представлені 13 типами: *моральні, вітальні, соціальні, релігійні, персонізовані, політичні, естетичні, ментальні, обставинні, емоційні, комунікативні, магичні, індивідуальні*. Найбільш продуктивним виявився тип моральних цінностей, що може свідчити про важливість моральної складової в ментальності українців. Серед мовних засобів, якими позначено цінності, мають місце: *однокореневі лексеми, синоніми та їхні похідні, змістові лексеми, фразеологічні одиниці, порівняння, метафори*, а також цінності можуть відображатися лише відповідно до змісту текстового фрагмента. Перспективами подальших розвідок вважаємо дослідження мовних засобів на позначення цінностей інших народів та доповнення відомих класифікацій цінностей специфічними типами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка : [уч. пособ.] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта ; Наука, 2010. – 288 с.
2. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковой круг : личность, концепты, дискурс. – Волгоград : Перемена, 2002. – С. 166-205.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
4. Лингвистика и аксиология : этносемиотрия ценностных смыслов : [коллективная монография] / [отв. редактор Л. Г. Викулова]. – М. : ТЕЗАУРУС, 2011. – 352 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
6. Моштак О. В. Аксиологічний аспект категорії оцінки / О. В. Моштак // Мова і культура. – 2013. – Вип. 16, т. 4. – С. 117-123.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
8. Стернин И. А. Концепты и невербальность мышления / И. А. Стернин // Филология и культура. Материалы международной конференции, 12-14 мая 1999 г. – Тамбов, 1999. – С. 69-79.

УДК 81'23.112.2

Корольова Н. О.

**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ**

ЛЕКСИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ORDNUNG У ТВОРЧОСТІ ТОМАСА МАННА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ “ДОКТОР ФАУСТУС”)

Статтю присвячено встановленню та інтерпретації лексико-стилістичних засобів, що сприяють вираженню концепту ORDNUNG у романі Томаса Манна “Доктор Фаустус”.

Ключові слова: *лексико-стилістичні засоби, образність, тропи, лексична стилістика, метафоризація, експресивність.*

Стаття посвячена установленню и интерпретации лексико-стилистических средств, которые содействуют выражению концепта ORDNUNG в романе Томаса Манна “Доктор Фаустус”.

Ключевые слова: *лексико-стилистические средства, образность, тропы, лексическая стилистика, метафоризация, экспрессивность.*

The article deals with establishment and interpretation of the lexical and stylistic means, which contribute to expression of the concept ORDNUNG in Thomas Mann's novel "Doctor Faustus".

Keywords: *lexical and stylistic means, imagery, tropes, lexical stylistics, metaphorization, expressivity.*

Національна ментальність кожного етносу характеризується орієнтацією на властиві та важливі лише для нього життєві цінності та сценарії буття. Правила і непорушність регламентованих сценаріїв детермінують німецький народ на притаманні йому орієнтири існування [2, с. 150].

До ключових ціннісних детермінант німецького народу зазвичай відносять порядок (ORDUNG), пунктуальність (PÜNKTlichkeit), дисципліну (DISZIPLIN), точність (GENAUIGKEIT). Саме їх можна вважати такими, що визначають німецький спосіб життя та виокремлюють цей етнос із-поміж інших. Ці й інші риси ментальності німецького народу формувалися протягом століть під впливом соціальних, історичних, географічних факторів. Їх досліджували філософи, психологи, соціологи, літературознавці. З активною роллю прагмалінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології інтерес до цієї теми виник у лінгвістів (наприклад, праці А. А. Флакман, А. Н. Приходька, Ж. А. Дягілевої, О. С. Путій, Н. В. Серикової [1, с. 172; 2, с. 372; 3, с. 4, с. 24; 5, с. 22].

Центральним та домінантним концептом, який характеризує специфіку ментальності німецького етносу, є, на думку А.М. Приходька, ORDNUNG (порядок) [2, с. 150-200]. У німецькому етнокультурному просторі він виявляє номінативну щільність лексичного вираження, яка включає: синоніми слова *Ordnung*, наведені в словнику; фразеологізми, що включають слово *Ordnung*; стійкі словосполучення зі словом *Ordnung*, їх синоніми; складні слова, одним із компонентів яких є слово *Ordnung*. Про важливе місце поняття *Ordnung* у свідомості німців свідчить також частотне вживання номінації у фразеологізмах (напр., *Alles muss seine Ordnung haben*) [Там само].

Об'єктом дослідження в статті є концепт ORDNUNG у романі Т. Манна "Доктор Фаустус", предметом – лексико-стилістичні засоби його вербалізації. **Мета** дослідження полягає в інтерпретації лексико-стилістичних засобів із метою встановлення окремих рис ментальності персонажів твору.

Актуальність статті полягає в орієнтації її проблематики на сучасну парадигму лінгвістичної думки щодо взаємозв'язку мови, культури і мислення. **Новизну** матеріалу визначає інтерпретація чинників ментального характеру в культурі німецького народу. **Матеріалом** аналізу слугує мова роману Т. Манна "Doktor Faustus".

Центральною лексемою, за допомогою якої відбувається номінація концепту ORDNUNG у німецькій мові, є іменник *die Ordnung*. У свідомості німців ORDNUNG об'єктивується як феномен, здатний бути і результатом (*das Geordnetsein*), і процесом (*das Ordnen*) чого-небудь. У першому випадку він може отримувати позитивну (*strenge, genaue, naturgemäße Ordnung*) або негативну (*peinliche Ordnung, pedantische Ordnung*) інтерпретацію [Там само].

Власне ORDNUNG асоціюється у свідомості представника німецького етносу з безпекою, надійністю, певним неспішним ритмом його життя. У такий спосіб він перетворюється на соціально-психологічну, культурну детермінанту, яка координує діяльність людини, стаючи, зрештою, в масовій свідомості

“асоціативним орієнтиром буття”, який і визначає та формує сенс існування особистості [Там само].

В аналізі образних засобів мови ми орієнтуємось на розуміння їх як одного із способів вербальної проєкції національної ментальності етносу. У дефініції національної ментальності ми опираємось на інтерпретацію її як світосприйняття в категоріях і формах рідної мови, об'єднаних інтелектуальними, вольовими та духовними якостями національного характеру в типових його властивостях і проявах [1, с. 124].

Центральну позицію в системі образних засобів мови займає лексика. Під лексико-стилістичними засобами ми розуміємо слова і вирази, стилістична потенція яких зумовлена оцінною характеристикою понять із метою проєкції образного уявлення про них у свідомості реципієнта, а також лексеми, стилістична функція яких репрезентована їхніми власними семантичними характеристиками.

Ментальність будь-якого етносу є багаторівневою, ієрархічною системою. Така структура ментальності включає в себе мову, поведінку, культуру і світогляд людини. Духовна культура продукує науку, мистецтво, літературу, мораль, систему цінностей, виховання, зумовлюючи взаємозв'язок мови і мислення народу. Тому риси національного характеру, особливо їхній історичний (діахронічний) аспект доцільно вивчати на мові художньої літератури. Твори Т. Манна, видатного німецького мислителя, належать до золотого фонду класики німецької літератури. Його твори відбивають історію соціальних відношень у німецькому суспільстві, ілюструють характери різних прошарків німецького суспільства. Одним із таких творів є роман “Доктор Фаустус” (“Doktor Faustus”). Він послужив автору полем для найглибшого дослідження буття, сутності людини-митця, самотності генія та ціни геніальності на фоні аналізу деструктивно-соціальних подій власної історичної епохи. Роман репрезентує розповідь про життя і творчість вигаданого німецького композитора Адріана Леверкюна, що заплатив за власну геніальність душею. Обіграння середньовічних Фаустівських мотивів покликане продемонструвати та довести незворотність загибелі творця, що асоціює власну геніальність із відчуженою самотністю і відособленістю від інших.

Роман “Доктор Фаустус” як літературно-цілісне зображення соціально-історичної епохи містить у собі репрезентовані за допомогою лексико-стилістичних засобів ілюстрації національних рис німців.

Центральне для німецької лінгвокультури поняття *Ordnung* виникло ще в часи священної Римської імперії (у перекладі з латинської мови *Orden, ordo* означає “стан”, “клас”) [2, с. 185]. Проте, оскільки ментальність народу характеризується здатністю до адаптаційних змін під впливом соціально-історичних чинників, то й ключовий компонент свідомості німецької нації отримує з розвитком суспільства різну інтерпретацію [2, с. 175]. Сучасна німецька лінгвокультура репрезентує принаймні 5 основних тлумачень поняття *Ordnung*: процес, стан і результат упорядкованості чогось; ієрархію, дисципліну; черговість, структуру, систему; форму об'єднання людей та релігійну, космічну організацію світу [2, с. 176]. Роман Т. Манна “Доктор Фаустус” репрезентує різноманітні аспекти реалізації та тлумачення цього “ключового поняття німецької логосфери” [2, с. 174].

Сприйняття порядку, прагнення до нього у всьому може, послуговуючись національними ментальними орієнтирами, бути виправданням для власної та чужої поведінки. Фактично будь-що можна підвести до позивного контексту, якщо в його

основі знаходиться певний натяк на бажання впорядкувати себе, оточення, ситуацію чи навколишню дійсність. Така інтерпретація порядку як етнічного явища репрезентується в наступному фрагменті з роману:

“Laß mir!, sagte er, während wir, die Hände in unseren Manteltaschen, im Winternebel, der die Gaslaternen umspann, zwischen unseren Wohnungen hin und wider gingen, „laß mir den Kauz im Frieden, ich habe was für ihn übrig. Wenigstens hatte er Ordnungssinn, und sogar eine alberne Ordnung ist immer noch besser als gar keine” [14, S. 95].

Чітка диференціація суспільних відносин, що базується на строгому дотриманні соціальної ієрархії, є характерною національною рисою представників німецького народу. Вказівки на неї в мові художньої літератури можуть бути вираженими за допомогою різноманітних лексико-стилістичних засобів. У Томаса Манна знаходимо репрезентацію даної риси шляхом використання дисфемізмів:

“Zu erwähnen vergaß ich, dass es auf dem Hofe der Schweigestils, Adrians späterem Aufenthaltsort gewiß nicht überraschenderweise auch eine Stallmagd mit Waberbusen und emsig mistigen Barfüßen gab, die der Hanne von Buchel so ähnlich sah wie eben eine Stallmagd der andern ähnlich sieht und die im Wiederholungsfalle Walpurgis hieß” [14, S. 38].

Цей приклад використання дисфемізмів, тобто протилежного до евфемізму лексико-стилістичного засобу, який полягає у вживанні замість емоційно і стилістично нейтрального слова чи виразу більш грубого, вульгарного [6, с. 58-70], в мові роману “Доктор Фаустус” указує на необхідність дотримання суспільної ієрархії. Суспільно-соціальний статус людини, її матеріальний стан усіляко підкреслюються та чітко піддаються дискретизації в німецькій лінгвокультурі. Порядок асоціюється тут із феноменами дисципліни, слухняності та спокою як чинників суспільної й особистісної стабільності. У даному випадку вживання дисфемізмів має метою підкреслити низьку суспільну позицію одного з другорядних персонажів роману, вказуючи тим самим на неправомірність, певну “невпорядкованість”, що міститься в спілкуванні Адріана Леверкюна, який належить до вищого прошарку міської буржуазії, та служниці.

Інший аспект реалізації концепту ORDNUNG [2, с. 174] ми можемо простежити, аналізуючи використання Т. Манном у романі великої кількості фразеологізмів:

“Für einen Menschen wie mich ist es sehr schwer und mutet ihn fast wie Frivolität an zu einem Gegenstand, der ihm lebenssteuer ist und ihm auf die Nägel brennt wie dieser der Standpunkt des komponierenden Künstlers einzunehmen und ihn mit der spielenden Besonnenheit eines solchen zu bewirtschaften [14, S. 8].

Vielmehr scheint sie mir, bei aller logisch-moralischen Strenge, wovon sie sich wohl die Miene gegeben mag, ein Geisterwelt anzugehören, für deren unbedingte Zuverlässigkeit in Dingen der Vernunft und Menschenwürde ich nicht eben meine Hand ins Feuer legen möchte” [14, S. 8].

“Nicht von ihr spreche ich hier, sondern von ihrem Urbild Hanne, mit der der kleine Adrian darum auf freundschaftlichem Fuße stand, weil sie zu singen liebte und mit uns Kindern Gesangsübungen zu veranstalten pflegte” [14, S. 38].

“Die Idee er sei zum Gelehrten bestimmt saß fest in allen Köpfen und erfuhr fortwährende Bekräftigungen durch seine glänzenden Leistungen, als Gymnasist..., deren er bedurfte” [14, S. 59].

Автор використовує фразеологізми, що містять у собі назви частин тіла людини. Метою цього лексико-стилістичного прийому було, вочевидь, досягнення певної емоційної реакції реципієнта-читача, а саме відчуття наочності та натуралістичної образності при переосмисленні викладеної автором інформації. Зазначене використання фразеологізмів можна розглядати як свідчення прояву в німецького народу саме любові до порядку. У цьому контексті *ORDNUNG* слід розуміти як демонстрацію за допомогою умовних фізичних наслідків чи опису на основі фізичних їхніх аспектів морально-етичних явищ, як, наприклад, “дружба”. Фразеологізм *auf freundschaftlichem Fuße stehen* означає “бути з кимось у дружніх відносинах”. Відчуття дружби описано за допомогою фізичного елемента людини – *ноги*, саме тому в цьому випадку цей фразеологізм можна розуміти як прояв пошуку опори в дружбі за допомогою паралелі ноги як матеріальної опори тіла людини, а дружби відповідно – моральної опори її душі. Фразеологізм *die Hand ins Feuer für jmdn/etwas legen* характеризується певною історичною етимологією із посиланням у Середньовіччя та передає значення “ручатись головою за когось або щось”, і в мовній картині світу німецького народу воно відобразилося за допомогою опису безглуздої дії, тобто занурення власної руки у вогонь. Наочність, яка досягається використанням у фразеологізмі назви частини тіла та нанесення їй умисної шкоди, доволі жорстко демонструє чіткий і логічний наслідок необдуманих, “невпорядкованих” учинків. Наявність спільних суджень і думок про певну проблему, явище чи особистість автор передає за допомогою німецького лексичного звороту *fest in Köpfen sitzen*, тобто знову ж таки забезпечує наочність та предметність зображуваного процесу.

ORDNUNG як репрезентація впорядкованості укладу життя реалізується в романі за допомогою опису рідного міста головного героя і його біографа, вигаданого провінційного населеного пункту Кайзерахерн:

“Die Identität des Ortes, welcher derselbe ist, wie vor dreihundert, vor neunhundert Jahren, behauptet sich gegen den Fluss der Zeit, der darüber hingeht und vieles fortwährend verändert, während anderes – und bildmäßig Entscheidendes – aus Pietät, das heißt aus frommem Trotz gegen die Zeit und aus Stolz auf sie, zur Erinnerung und der Würde wegen stehen bleibt” [14, S. 39].

Образно підсилений опис рідного міста головного героя містить у собі вказівку на центрально концептуалізовану рису німецької ментальності – прагнення до порядку, що вербально проектує себе в даному контексті в опис століття назад закладеного і практично незмінного та непорушного укладу життя громадян невеликого німецького містечка. Прагнення стабільності, незмінності, навіть деякого консерватизму в організації власного існування в представників німецького народу є проявом того ж ключового, типово німецького порядку, що є ментальним орієнтиром цього народу. Безпека (*Sicherheit*), комфорт (*Bequemlichkeit*), стабільність (*Stabilität*) знаходяться на периферії даного концепту і є тими факторами впливу, що забезпечують незмінність життя описаного автором містечка протягом кількох століть.

Починаючи з XVI століття, духовно-релігійна сфера світогляду представників німецького етносу почала під впливом проповідей тогочасних священників наповнюватися думкою про буття як про певний порядок (*gewisse Ordnung*), творцем якого є Бог [2, с. 175]. Репрезентацію такого універсально-релігійного, властивого також інтелігенції довоєнної Німеччини, уявлення про

релігійну організацію світу, зображену за допомогою використання біблійної алюзії, знаходимо і в романі “Доктор Фаустус”:

“Du bist ein Bärenhäuter – sagte er damals zu mir, das nicht zu mögen. Ordnungsbeziehungen anzuschauen ist doch schließlich das Beste. Die Ordnung ist alles... Römer dreizehn: Was von Gott ist, das ist geordnet” [14, S. 61].

Упорядкованість буття базується у свідомості представників німецького етносу на таких рисах національного характеру як педантичність, пунктуальність, скрупульозність та точність. Як специфічна риса німецького національного характеру любов до порядку є вирішальною в соціокультурній поведінці представників даного етносу [2, с. 168].

До числа спільних ознак концепту ORDNUNG, виявлених у процесі спостереження за романом Т. Манна “Доктор Фаустус”, належать забезпечення успішності діяльності та існування; потреба, необхідна для нормального життя; забезпечення чіткої організації факторів навколишнього світу; нормативність і регламентованість родинних стосунків; прагнення до системної структуризації зовнішнього і внутрішнього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Флакман А. А. Немецкий язык как отражение ментальности его носителей: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.04 “Германские языки” / Анна Александровна Флакман; Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н. А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2005.
2. Приходько А. Н. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. / А. Н. Приходько. – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 322 с.
3. Дягілева Ж. А. Лексико-фразеологічні засоби вербалізації концепту FREUNFSCHAFT / дружба в німецькій мові: автореф. дис... канд. філол. н.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Жанна Анатоліївна Дягілева; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2011. – 22 с.
4. Путій О. С. Репрезентація макроконцепту СТАН ЛЮДИНИ в сучасній німецькій мові: автореф. дис... канд. філол. н.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Олена Сергіївна Путій; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2010. – 24 с.
5. Серикова Н. В. Взаимоотношения языковых единиц, составляющих фрагмент номинативной системы немецкого языка с центральным понятием “Человек”: автореф. дис... канд. филол. н.: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Наталья Владимировна Серикова; Киевский государственный университет имени Тараса Шевченка. – К., 1989. – 22 с.
6. Колесов В. В. Русская ментальность в языке и тексте / Владимир Викторович Колесов. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2007. – 624 с.
7. Лосев А. Ф. Проблемы художественного стиля / Алексей Фёдорович Лосев. – К.: Наука, 1994. – 175 с.
8. Харченко В. К. Разграничение оценочности, образности, экспрессивности и эмоциональности в семантике слова / Вера Константиновна Харченко // Русский язык в школе. – 1976. – № 3. – С. 56 – 58.
9. Мезенин С. М. Образность как лингвистическая категория / Сергей Михайлович Мезенин // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6. – С. 121 – 126.
10. Лаврентьева Н. Б. О мотивированности как характерном признаке образных слов / Наталья Борисовна Лаврентьева // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – 1978. – Вып. VII. – С. 34 – 38.
11. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів / Василь Миколайович Лесин, Олександр Сергійович Пулинець. – К.: Наука, 1965. – 456 с.
12. Блинова О. И. Образность как категория лексикологии / Ольга Ивановна Блинова // Экспрессивность лексики и фразеологии. – 1983. – С. 68 – 75.
13. Буц И. В. Лингво-текстовые особенности синтеза функциональных стилей в романе Томаса Манна “Доктор Фаустус”: автореф. дис... канд. филол. н.: спец. 10.02.04 “Германские языки” /

Игорь Васильевич Буц; Московский государственный Ордена дружбы народов институт иностранных языков имени Мориса Тореза. – М., 1985 – 22 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Mann Th. Doktor Faustus. Das Leben des deutschen Tonsetzers Adrian Leverkühn, erzählt von einem Freunde / Thomas Mann. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 1994. – 671 S.

УДК 13+17+37.0+316.7

¹Корсак К. В., ²Ляшенко Л. Н.

¹Киевский медицинский университет

²Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко

ОБЪЯСНЕНИЕ УСПЕХА ИНДОЕВРОПЕЙСКИХ ЯЗЫКОВ НА ОСНОВЕ НОВЫХ ТЕРМИНОВ: НООИСТОРИЯ, БОЛЬШОЕ ТРИПОЛЬЕ, ТУЧА ТЕГОВ И ПЕНЕПЛЕНА

В статье на основе достижений нооистории и других естественных и гуманитарных наук рассматривается новая теория формирования и распространения всей семьи индоевропейских языков. Авторы объясняют причины неудач предыдущих теорий отсутствием точных датировок, а также химического и генетического анализа органических и неорганических находок археологов и других ученых. Приводятся некоторые факты необыкновенных достижений наших предков в развитии технологий ранней сельскохозяйственной эры. Рассматривается создание в Большом Триполье облака лексических тегов, которое было неотразимым аттрактором и вызвало тот процесс, который лингвисты называли «распространением индоевропейских языков по планете». Возникновение и развитие ноонаук становится решающим фактором прогресса человечества, экономики, культуры и образования в XXI веке.

Ключевые слова: ноотехнологии, ноонауки, нооистория, изобретение земледелия, Большое Триполье (БТ), облако тегов БТ-лексики, пенеплена, семейство индоевропейских языков

У статті на основі досягнень нооісторії та інших природничих і гуманітарних наук розглядається нова теорія формування і поширення всієї родини індоєвропейських мов. Автори пояснюють причини невдач попередніх теорій відсутністю точних датувань, а також хімічного і генетичного аналізу органічних і неорганічних знахідок археологів та інших учених. Наводяться деякі факти незвичайних досягнень наших пращурів у розвитку технологій ранньої сільськогосподарської ери. Розглядається створення у Великому Трипільлі хмари лексичних тегів, що стали впливовим аттрактором і викликали той процес, який лінгвісти називали «поширенням індоєвропейських мов на планеті». Виникнення і розвиток ноонаук стає вирішальним фактором прогресу людства, економіки, культури та освіти у XXI столітті.

Ключові слова: ноотехнології, ноонауки, нооісторія, винахід землеробства, Велике Трипільля (БТ), хмара тегів БТ-лексики, пенеплени, родина індоєвропейських мов

This article deals with the new theory of formation and distribution of the whole family of Indo-European languages on the basis of achievements of noohistory and other natural and human noosciences. The authors reveal the reasons of the failure of previous theories by lack of truly accurate dating and also chemical and genetic analyses of organic and inorganic finds of archaeologists and other scientists. There are given some